

«مثال» های صدور صفوی

«مثال» نامی صدور صنوی

صنویه
وزندیه

۳

۵

۲۴

«مثال» های صد و رصنوی

«مثال» های صدور صفوی

بررسی کوتاهی دربارهٔ
يك نوع از اسناد دیوانی دورهٔ صفوی

مدرسی طباطبائی

؛

چاپ حکمت قم

شهریورماه ۱۳۵۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

درباره فرمان‌ها و احکام و نشان‌ها و پروانچه‌ها و منشورها و امثله و
اخطبه و دیگر اسناد دیوانی از شاهان و امیران و حکام و صدور و وزراء
دوره‌های پیش، بحث‌هایی تا کنون انجام گرفته و مقالاتی متعدد نشر شده
و کتابی مستقل نیز وسیله آقای دکتر قائم مقامی - که از شیفتگان اسناد
تاریخی است - با سبکی مذهب و پسندیده در این باره تحریر یافته است .
جز آن که باید توجه داشت تاهنگامی که چند مجموعه مهم اسناد شهرستانها
که به وسیله فضلاء محلی و غیر محلی در دست تدوین و چاپ است (۱)

۱- و از همه مهم تر اسناد آستانه نورمازندان و اسناد و فرمانهای مربوط
به استرآباد و گرگان (فیلم‌های شماره ۳۳۱۹ و ۴۲۲۵ کتابخانه مرکزی
دانشگاه) که مجموعه‌ای بی نظیر از چند هزار سند و فرمان، و هم اکنون به عنوان
مجلدات اخیر کتاب دانا استارا تا استارآباد، تألیف آقای دکتر منوچهر ستوده
در دست استخراج و تدوین و چاپ است.

نشر نشده، این تحقیقات و بررسی‌های ارزشمند بسیار ناتمام است و در واقع باید آنها را طلیعه کار و مقدمه و آغاز راه دانست.

* * *

از مهمترین اسناد دوره صفوی که تا کنون درباره آن جز بحثی کوتاه در کتاب مزبور دیده نشده احکام صدور این عهد است که آن را در اصطلاح دیوانی «مثال» (۱) می‌گفته‌اند. نشان کلی این نوع احکام «طغرا» های بالای آنهاست که به سبکی خاص نقش می‌شده و با گذشت زمان پیچیده تر و خواندن آن دشوار تر می‌گردیده است. و چون دیده شد بسیاری از اهل تحقیق در خواندن برخی از این طغراها و بالمآل در شناختن «صدر»ی که طغرا از او است دچار اشکال می‌شوند این سطور به منظور تسهیل کار (در حد اطلاعات ناقص و محدود نویسنده) نوشته شد. امید است اهل فضل با تذکر خطاها و اصلاح اشتباهات و اعلام نکات افزون تری که در این باب می‌دانند مدد کنند و جوانب امر را هر چه بیشتر روشن تر سازند.

* * *

تذکر این نکته بجاست که طرح این بررسی کو تا ه و شتاب زده نخست برای مقاله‌ای بود و پس از آن با اندک تغییر به شکل این رساله درآمد. از

۱- درباره این اصطلاح و تطور آن صفحات ۵۰-۵۶ مقدمه‌یی بر شناخت

اسناد تاریخی آقای قائم مقامی دیده شود. در پایان همین بحث نیز نکته‌ای در این باره یاد شده است.

این رواگرد برخی موارد بیش از اندازه لازم به اختصار برگزار شده است
بر نویسنده ببخشایند .

قم - مرداد ماه ۵۳
حسین مدرسی طباطبائی

فهرست چند مثال که می‌شناسیم

هر آن مثال که توقیع تو بر آن نبود
زمانه طی نکند جز برای حنارا !

انوری (۱)

نخست باید توجه داشت که «مثال» از شایع‌ترین اسناد دیوانی دوره صفوی است زیرا امور موقوفات و آستانه‌ها و مزارها همه با «دیوان صدارت» بوده و معمولاً برای مناصب آستانه‌های بسیار آن دوران و امور موقوفات آنها «مثال»‌ها و «خطاب»‌هایی صادر می‌شده است چنانکه در بیشتر مثال‌ها از احکام مشابهی که پیش‌تر در همان موضوع صادر شده است یاد می‌شود (۲) از این رو طبیعی است که با نشر مجموعه‌های اسناد شماره

۱- از قصیده‌ای در مدح صاحب معظم ناصرالدین ابوالفتح - از وزیرای دولت سلجوقی - : دیوان انوری ، به تصحیح سعید نفیسی ، چاپ ۱۳۳۷ ، ص ۱۳ .
ص ۱۹۲ نیز دیده شود.

۲- رجوع شود به سواد مثال چاپ شده در اسناد نیاك : ۵۷۶-۵۷۹ که در آن ازدوازه مثال و هشت مزار نام آمده . نیز به سند چاپ شده در مجله معارف اسلامی ۲ : ۵۶-۶۵ که در آن از هشتاد و سه مزار و تکیه‌مازندران و خطاب‌های صادر شده به نام آنها یاد می‌شود.

بسیار زیادی از این گونه احکام در دست قرار گیرد ، و پس از آن بتوان
این بررسی را به شکل بسیار بهتر و کامل تر انجام داد .
این است فهرستی از چند مثال که نگارنده بی آنکه در جست و جوی
باشد بدان برخورد کرده و در این بررسی کوتاه اساس مطالعه قرار گرفته است:

شاه تقی الدین محمد :

۱- مثال مورخ ع ۱-۹۷۰ (سوادی به گونه اصل از آن در فرامین
فارسی ماتناداران ۱ : ۲۷۶-۲۷۷ ، سند شماره ۱۷).

ابوالولی انجو :

۲- مثال مورخ ۱۰ صفر ۱۰۱۰ (اسناد نیاك لاریجان: ۵۶۰-۵۶۱).
۳- مثال مورخ محرم ۱۰۱۳ (فرامین فارسی ماتناداران ۲: ۴۶۸-۴۶۹ ،
سند شماره ۳).

میر صدر الدین محمد :

۴- مثال مورخ ع ۲-۱۰۲۷ (پایان همین جزوه).

میر رفیع الدین محمد صدر :

۵- مثال مورخ ذق-۱۰۲۹ (فرامین فارسی ماتناداران ۲ : ۴۹۵
-۴۹۶ ، سند شماره ۱۵).

میر زار فیع شهرستانی :

۶- مثال مورخ رمضان ۱۰۳۶ (اسناد آستانه قم).

میر زاحبیب الله صدر :

- ۷- مثال مورخ شوال ۱۰۴۳ (فرامین فارسی ماتناداران ۲: ۵۰۶-۵۰۷، سند شماره ۲۱).
- ۸- مثال مورخ ذق- ۱۰۴۸ (مجله بررسیهای تاریخی: ش ۶ سال دوم، یکصد و پنجاه سند تاریخی: ۴۶-۴۷).
- ۹- مثال مورخ شعبان ۱۰۴۹ (فرامین فارسی ماتناداران ۲: ۵۱۳-۵۱۴، سند شماره ۲۴).
- ۱۰- مثال مورخ ذح- ۱۰۵۳ (همان مأخذ ۲: ۵۱۵-۵۱۶، سند شماره ۲۵).
- ۱۱- مثال مورخ محرم ۱۰۵۴ (ایضاً ۲: ۵۱۷-۵۱۸، سند شماره ۲۶).
- ۱۲- مثال مورخ ع ۲- ۱۰۶۰ (ایضاً: ۵۵۹-۵۶۰، سند شماره ۴۱).

میرزا مهدی اعتمادالدوله:

- ۱۳- مثال مورخ رمضان ۱۰۶۵ (اسناد مزارایوب انصاری درمراغه - فیلم ۳۹۹۰ دانشگاه).

۱۴- مثالی از سالهای ۱۰۶۳-۱۰۷۲ (اسناد آستانه قم).

میرزا ابوطالب رضوی:

۱۵- مثال مورخ شعبان ۱۰۷۷ (اسناد آستانه قم).

میرزا ابوصالح رضوی:

۱۶- مثال مورخ ذح- ۱۰۸۰ (اسناد آستانه ری: ۹۹-۱۰۰).

میرزا نجف خان :

۱۷ - مثال مورخ ع ۲ - ۱۱۰۳ (اسناد مزار ایوب انصاری درمراغه -
فیلم شماره ۳۹۹۰ دانشگاه) .

میرزا محمد باقر خلیفه سلطانی :

۱۸ - مثال مورخ رمضان ۱۱۰۹ (اسناد نیاك لاریجان : ۵۸۰ -
۵۸) .

۱۹ - مثال مورخ ج ۱ - ۱۱۱۰ (همان مأخذ : ۵۸۸ - ۵۸۹) .

۲۰ - مثال مورخ ج ۲ - ۱۱۱۰ (تاریخ نائین ۱ : ۱۳۰) .

۲۱ - مثال مورخ ۲۴ - ۱۱۱۷ (اسناد نیاك : ۵۹۲ - ۵۹۳ و ۵۹۵) .

۲۲ - مثال مورخ ذق - ۱۱۰۷ - ۱۱۲۷ (تاریخ نائین ۱ : ۱۹ و ۱۶۱) .

مجله وحید ۶ : ۵۲ - ۵۳) .

۲۳ - مثال مورخ ع ۱ - ۱۱۲۲ (اسناد آستانه اردهال قم) .

۲۴ - مثال مورخ رمضان ۱۱۲۹ (اسناد آستانه قم) .

۲۵ - مثال مورخ رجب ۱۱۳۰ (اسناد نیاك : ۵۹۸ - ۶۰۱) .

۲۶ - مثال مورخ صفر ۱۱۳۴ (اسناد آستانه قم) .

۲۷ - مثالی از میان سال های ۱۱۰۶ - ۱۱۳۵ (همان مأخذ) .

میر سید مرتضی خلیفه سلطانی :

۲۸ - مثال مورخ ج ۲ - ۱۱۳۶ (اسناد آستانه قم - سفرنامه قم میرزا

غلامحسین خان مستوفی دیوان زندی افضل الملك ، نسخه شماره ۶۹۷

کتابخانه مجلس : ۴۴۹ - ۴۵۱) .

میرزا محمد مقیم خلیفہ سلطانی :

- ۳۹- مثال مورخ ج ۱ - ۱۱۴۳ (تاریخ نائین ۱: ۸۶) .
- ۳۰- مثال مورخ شعبان ۱۱۴۳ (پایان همین جزوہ) .
- ۳۱- مثالی از دورہ طہماسب دوم (اسناد آستانہ قوم) .

صدوری که از آنان مثالی در دست است

درباره منصب صدارت به دو گونه «خاص» و «عام» آن و حدود و ضوابط و برنامه کار و دیگر خصائص این مقام در کتاب های تاریخ و سایر مصادر این دوره به خصوص تذکره الملوك (فصل دوم از باب اول: ص ۲-۳) و دستور الملوك (ص ۳۳ - ۳۵) مطالبی دیده می شود که بیشتر آنها را مینورسکی در تعلیقات نفیس خود بر تذکره الملوك که با نام «سازمان اداری حکومت صفوی» مستقلا به فارسی ترجمه و چاپ شده است گرد آورده و تحقیقات ارزنده او نیازی به بحث پیرامون این منصب را در این عجاله به جای نمی گذارد (۱).

نام صدور دوران صفوی نیز از آغاز فرمانروایی شاه اسماعیل تا دوره طهماسب دوم در کتاب های تاریخ این عهد مانند احسن التواریخ

۱- نیز بنگرید به: زندگانی شاه عباس اول از نصرالله فلسفی ۲: ۳۹۵-۳۹۶ و جامع الانساب از حضرت علامه محقق آقای روضانی ۱: ۴۴-۴۶ و تاریخچه اوقاف اصفهان: ۳۱۹-۳۲۶.

روملو و خلاصة التواريخ قاضی احمد قمی و نقاوة الانار و عالم آرای عباسی و ذیل آن و روضه الصفویة و خلدبرین و عباس نامه و قصص الخاقانی و وقایع السنین و الاعوام خاتون آبادی و تاریخ سلطانی و جزاینها به تفصیل ذیل سال های آغاز و انجام صدارت یادر فهارس مستقل (۱) دیده می شود و گویا رساله ای مستقل نیز در این مورد تدوین گردیده ، و به هر حال بحث در آن بیرون از حدود عنوان کارماست جز آن که چون در اینجا باید طغراها و مهرهای صدوری که از آنان یاد و مثال یا مثال هایی نشان داده شد شناسانده شود ، و آشنایی با آنان را در این شناخت دخلی تام است - و در اثر عدم این آشنایی گاه خطاهایی شگفت آور روی داده است (۲) - ناگزیر درباره هر يك از صدور یاد شده سطری چند می نگارد :

۱- از جمله فهرست صدور شاه اسماعیل و شاه طهماسب در وقایع السنین: ۳۸۹- ۴۹۰ و ۵۴۸. فهرست صدور طهماسب و خدا بنده در عالم آرا: ۱۴۳- ۱۴۶. فهرست صدور عباس اول در همین مأخذ: ۱۰۸۹- ۱۰۹۰. فهرست صدور صفی و عباس دوم در خلدبرین .

در عالم آرا (۱: ۱۴۴) می نویسد: در این دو دمان ولایت نشان منصب صدارت که عبارت از تقدیم سادات و ارباب عمام و تکفل مهمات ایشان ضبط اوقاف و رسانیدن وجوه بر مصارف شرعیه است به جز سادات عظیم القدر و فاضل پر هیز کار به دیگری تفویض نمی یابد .

۲- نمونه را مقاله اسناد بقعه ایوب انصاری تکاب، شماره ۱ سال نهم مجله بررسیهای تاریخی: ص ۷۶ که در آن مثال میرزا مهدی اعتمادالدوله مورخ ۱۰۶۵ ر. به عنوان رفیع الدین محمد حسینی خاتمی (؟) در گذشته ۱۰۳۴ ثبت کرده و ص ۸۰ که طغرای میرزا نجف خان را «الحق محمد بن جعفر الحسینی» خوانده اند دیده شود .

۱- شاد تقی‌الدین محمد اصفهانی :

صدر شاه طهماسب از سال ۹۶۳ تا ذی‌قعدة ۹۷۰ (احسن التواریخ روملو ۱۲ : ۳۹۸ / ۴۱۹ . عالم آرا ۱ : ۱۴۴ / ۳۳۳ . وقایع السنین والاعوام : ۴۹۰).

۲- ابوالولی انجو :

امیر ابوالولی برادر امیر ابوالمحمد فرزند شاه محمود انجو حسینی حسنی شیرازی ، ازدودمان سادات طباطبائی (فضائل السادات میر محمد اشرف : ۵۰۷) ، متولی آستان قدس رضوی در ۹۷۴ به بعد (خلاصة التواریخ : برگ ۱۷۶ ب عکس ۵۵۶۶ کتابخانه مرکزی دانشگاه) و اوقاف غازی در ۹۸۷ و پس از آن (همان مأخذ : برگ ۲۷۰ ب عکس ۵۵۶۷) و آستانه شیخ صفی (عالم آرای عباسی : ۷۱۹) و قاضی عسکر (ایضاً : ۱۴۸ . نیز منشآت فتوحی شیرازی : ص ۱۱ نسخه ۳۲۱۳ دانشگاه و فهرست آنجا ۸ : ۶۷۱) و صدر شاه خدا بنده صفوی (عالم آرا : ۷۱۹ و ۱۰۸۹) است که در آغاز جلوس شاه عباس مانند همه ارباب مناصب از مقام خود برکنار ، و پس از اندکی مجدداً به صدارت برگزیده شد (خلاصة التواریخ - چاپ ویسبادن - : ص ۱۶) و از ۹۹۶ تا ۱۰۱۵ مدت بیست سال در این مقام پایید (عالم آرا : ۳۸۵ و ۷۱۹) . او دانشمندی بزرگ بوده و بامداد روز دوشنبه سوم جمادی الاولی سال ۱۰۰۵ برابر ضریح حضرت فاطمه معصومه در قم به سید حسین بن حیدر کرکی دانشمند مشهور آغاز قرن یازدهم اجازه روایت داده است (اجازات بحار : ص ۱۶۸ جلد ۱۰۹ چاپ جدید- نیز بنگرید به فهرست الهیات ۱ : ۵۲۴) در ماه

صفر سال ۱۰۰۷ نیز در قم بوده و قاضی احمد قمی در روضه حضرت معصومه باوی دیدار کرده است (گلستان هنر : ۹۸) . درمسأله‌ای فقهی که میان او و شیخ بهاءالدین محمد عاملی در گرجستان در الزام رکاب شاه عباس اختلاف نظر افتاد و از میرداماد- که آن هنگام در اصفهان بود- داوری جسته شد میرنظر ابوالولی را ترجیح داد (مجالس هدایت الله قمی «۱»

۱- کتابی است از زنده به عربی ، مجموعه سی و یک مجلس در علوم و فنون مختلف که در نیمه نخستین قرن یازدهم پس از سال ۱۰۳۸ (سال درگذشت شاه عباس اول) نوشته شده است . نویسنده کتاب در دیباچه از خود با نام «هدایت الله» (شاید همان ابن محمد حسین آشتیانی نگارنده در مخزون و سرمکنوم و کشف و اشراق- ذریعه ۸ : ۷۰ و ۱۲ : ۱۷۰ و ۱۸ : ۶۶) یاد می کند و می گوید چون از سموم بادهائی که در قمی و زید خسته شدم به کوهستان پناه بردم و از برکت هوای لطیف کوهساران که موجب تلطیف ذوق و فکر بود این مجموعه پرداخته شد . او در این کتاب از رساله خود درمسأله علم و ابتکاراتی که در آن مسأله دارد یاد می کند و بدان ارجاع و احاله می دهد .

در آغاز کتاب با خطی جز خط متن نام آن «تحفة الجبال اللطیفه» نوشته شده که معلوم نیست نام اصلی باشد . یکی از مجالس شرح ماجرای حضور شاه عباس در درس فقه شیخ بهائی و «اظهار نظر لطیف» او درمسأله‌ای فقهی است . مجلس پنجم گفتگوی مؤلف است در خانه امیر محمد زمان سبزواری .

نسخه مورد بحث در کتابخانه عالم جلیل آقای حاج سید مهدی لاجوردی قمی که با همت والای خود بسیاری از ذخائر و موارد فرهنگی کشور را از ضیاع و تلفرها نیده است دیده و استفاده شد.

مجلس سیزدهم) .

شرح حال اودر عالم آرای عباسی ۲ : ۱۰۸۹ ، روضات : ۶۳۲ چاپ
اول ، ریاض العلماء : باب کنی در پایان کتاب ، الکنی واللقاب : ۱۷۳
- ۱۷۴ چاپ نجف ، روضة الصفا ۸ : ۵۷۶ ، فضائل السادات : ۵۰۷ ،
ریحانة الادب ۵ : ۱۹۰ چاپ اول ، اعیان الشیعه ۸ : ۲۷۳ ؛ مکارم الانار
۳ : ۷۰۹ - ۷۱۰ ، فارس نامه ناصری ۲ : ۴۳ ، وقایع السنین : ۴۸۹ ،
دانشمندان و سخنسرایان فارس ۱ : ۱۱۸ ، نامه آستان قدس ۱۶ : ۶۱-۶۲ ،
الذریعه : ۱۴۰ و مصادر دیگر دیده می شود (در این باره به خلاصه التواریخ
برگ ۳۴۳ الف عکس ۵۵۶۸ دانشگاه و ص ۹۹ چاپ ویسبادن ، عالم
آرا : ۱۴۸ و ۳۲۷ ، فهرست دانشگاه ۱۴ : ۳۶۰۴ نیز رجوع گردد) .

۳- میرو صدرالدین محمد :

فرزند میرزا رضی بن میرزا محمد تقی - از سادات شهرستان - ،
دخترزاده شاه عباس اول که در سال ۱۰۲۶ پس از درگذشت پدر خود -
که صدارت محال عراق و مازندران داشت - به این مقام منصوب شد ،
لیکن چون اودر این هنگام کودکی خردسال بود میرزا رفیع شهرستانی
عمزاده او به مهمات صدارت می پرداخت و تنها نام وی در طغرای مثالها
و خطابها نوشته می شد (عالم آرا : ۹۲۹ و ۱۰۸۹) .

۴- میر رفیع الدین محمد صدر خلیفه :

فرزند میر شجاع الدین محمود حسینی مرعشی از دانشمندان روزگار
صفوی که در سال ۱۰۲۶ پس از درگذشت قاضی سلطان تربتی به این
مقام برگزیده شد (عالم آرا : ۹۲۸ - ۹۲۹ . نیز ۱۰۸۹ - ۱۰۹۰) و تا

سال ۱۰۳۴ که درگذشت در این مقام باقی بود (ایضاً: ۱۰۴۰ - ۱۰۴۱).
 اوردی بررد. الة «شرعية التسمية» میر داماد نوشته است که افندی در
 ریاض العلماء از آن بسیار نقل می کند (ذریعه ۱۰: ۲۰۲). نام و شرح حال
 میر رفیع الدین محمد و پدران و فرزندان دانشمندش در بسیاری از مأخذ
 آمده که نام برخی از آنها در پا صفحه دیده می شود. (۱)

۵- میرزا رفیع شهرستانی :

میرزا رفیع الدین محمد شهرستانی حسینی موسوی (تذکره نصر
 آبادی ۱۶. تاریخ سلاطین صفویه میرزا محمد معصوم: ۵۸ / ۹۸)
 که چنان که گذشت پس از درگذشت میرزا رضی به سال ۱۰۲۶ تاجندی
 به نیابت میر صدر الدین محمد فرزند او و سپس به استقلال صدارت محال

- ۱- عالم آرا: ۱۴۷ - ۱۴۸ / ۱۰۱۳. ذیل عالم آرا: ۸۹/۶ - ۹۰.
۲۵۹. ریاض العلماء. عباس نامه: ۷ / ۶۵ - ۶۷ / ۷۰ - ۸۹ / ۹۱ - ۱۰۷. تذکره
 نصر آبادی: ۱۵. امل الامل ۹۹. چاپ نجف. جامع الروات اردبیلی: ۵۴۴.
- وقایع السنین والاعوام: ۵۱۹ / ۴۸۹. سلافة العصر: ۴۱. مجمع التواریخ مرعشی:
 ۹۳. روضات: ۱۹۵. چاپ اول. قصص العلماء: ۲۶۸. چاپ علمیه اسلامیة. نجوم
 السماء: ۲۲۷ / ۵۷. فوائد الرضویه ۱: ۱۵۹. هدیة الاحباب: ۱۵۰. تاریخ
 سلاطین صفویه میرزا محمد معصوم - چاپ بنیاد: ۵۷ / ۹۸. الکنی والالقاب. اعیان
 الشیعه ۲۷: ۲۳۵. به بعد. ریحانة الادب ۲: ۲۱۴ - ۲۱۵. تذکره القبور گزی ۱۸۴ -
 ۱۸۶. تنمة المنتهى: ۴۱۹. مقدمة احقاق الحق ۱۳۷. به بعد. معجم المؤلفین
 ۲: ۲۹۶. مؤلفین کتب چاپی ۲: ۸۶۷. نسخه های خطی ۶: ۴۷۸. ذریعه در
 چندین جا. تاریخ نائین ۲: ۳۰۰. نامه آستان قدس، شماره ۲۹۱ سال نهم،
 مقاله استناد وقف خاندان خایفه سلطان.

عراق و مازندران را عهده دار بود (عالم آرا : ۱۰۸۹/۹۲۹) و پس از درگذشت میر رفیع الدین محمد صدر خلیفه در ۱۰۳۴ صدارت تام و استقلال تمام یافت (ایضاً : ۱۰۴۱/۱۰۹۰) و تا پایان زندگی شاه عباس و چهار سال از آغاز سلطنت شاه صفی در این مقام بود و در ۱۰۴۲ معزول شد (ذیل عالم آرا : ۴۴/۹۰/۲۶۵-۲۶۶) .

۶- میرزا حبیب الله صدر :

فرزند میر سید حسین حسینی کرکی خاتم المجتهدين که در سال ۱۰۴۲ پس از عزل میرزا رفیع شهرستانی صدر شد (ذیل عالم آرا : ۹۰-۹۲) و تا پایان زندگی در همین مقام بود. در خلد برین (همان مأخذ : ۲۴۴ و ۲۶۵-۲۶۶) درگذشت او را به سال ۱۰۵۱ و در عباس نامه (ص ۱۴۳) سال ۱۰۶۳ نوشته اند که همین دوم درست است.

او مورد توجه خاص شاه صفی بوده و فرزندان وی تا پایان عهد صفوی مناصبی مهم در دست داشته اند (ریاض العلماء ، حرف ح از مجلد دوم شیعه . نیز بنگرید به امل الامل ۱ : ۵۶ و ۳۰/۳۱/۶۹/۱۵۵ چاپ نجف . وقایع السنین : ۴۸۸ / ۵۲۲/۵۵۵ . روضات ۲ : ۲۹۵ و ۳۲۳ چاپ هشت جلدی جدید . تعلیقات دستور الملوك : ۱۳۲) . در مجموعه ۳۹۸۸ کتابخانه مجلس شورای ملی رساله ایست در تعیین روز کشته شدن خلیفه دوم که آن را به دستور او نوشته اند (فهرست مجلس ۱۰ : ۲۱۵۷/ ۲۱۶۱/۲۱۶۲) . توقیع و مهر این صدر پشت برخی از فرمان های شاه صفی - طبق مرسوم در مورد فرمان های مربوط به امور اوقاف و مسائل مذهبی - دیده می شود (سند شماره ۴ اسناد آستانه نورالدین علی غازی

اردکانی مورخ ۲۷-۱۰۴۹ : نامه آستان قدس ، شماره ۳ سال هشتم ،
ص ۱۲۷) .

۷- میرزا مهدی اعتمادالدوله :

میرزا محمد مهدی فرزند همان میرزا حبیب الله صدر یاد شده
در پیش ، وزیر و صدر مشهور شاه عباس دوم ، که در ۱۰۵۲ متولی
آستانه قم بوده (ذیل عالم آرا : ۲۵۷) و از ۱۰۶۳ تا ۱۰۷۲ صدر شاه
عباس دوم (عباس نامه : ۱۴۳ و ۲۹۸ - ۳۰۰) و سپس از ۱۰۷۲ تا
۱۰۸۱ وزیر اعظم او و شاه سلیمان بوده (همان مأخذ : ۳۰۰ و وقایع
السنین : ۵۲۲-۵۲۷/۵۲۹) و در ۱۰۸۱ برکنار شده و در ۱۰۸۲ درگذشته
است (وقایع السنین : ۵۳۰-۵۳۱) .

از این میرزا مهدی در فرمان مورخ ۱۰۶۶ عباس دوم در مورد
موقوفات آستانه ری با عنوان صدر ممالك محروسه یاد می شود (اسناد
آستانه ری : ۹۷) . توقیع و مهر او پشت بسیاری از فرمان های شاه صفی
(سازمان اداری حکومت صفوی : ۲۶۴) و شاه عباس دوم (Busse : ۱۹۶)
دیده می شود . متن رقم صدارت او در مجموعه منشآت شماره ۱۸۹ کتابخانه
عمومی رشت - فیلم ۲۰۲۰ دانشگاه - آمده است (فهرست فیلم ها : ۲۱۳) .

۸- میرزا ابوطالب رضوی :

فرزند میرزا محمد باقر از دودمان رضوی مشهد که در سال ۱۰۷۷
از طرف شاه سلیمان صدر خاصه شده (وقایع السنین : ۵۲۹) و تابیست
ویک سال در این مقام بود و در ۱۰۹۹ درگذشت (همان مأخذ : ۵۴۵ -
۵۴۶) . در وقایع السنین او را بسیار ستوده و مرثیه ای به عربی در فوت او

نقل کرده است (نیز دستور الملوك : ۳۴ و تذكرة الملوك : ۵۳). سجل وخط و مهر او مورخ ۲۹ رجب ۱۰۹۴ در پایان وقف نامه قرآن ش ۱۵۰ موزه آستانه قم (وقف آفاکافور صاحب جمع خزانه عامره) دیده می شود.

۹- میرزا ابوصالح رضوی:

فرزند میرزا محمد محسن از همان دودمان رضوی مشهد که در همان سال ۱۰۷۷ از طرف شاه سلیمان صدر عامه شده (وقایع السنین؛ ۵۲۹ و در صفر ۱۰۹۲ برکنار شده بود (همان مأخذ: ۵۳۶). او در اواخر شعبان ۱۰۹۸ در گذشته است (ایضاً: ۵۳۹ و ۵۲۹). سوادى از رقم صدارت وی در مجموعه منشآت کتابخانه رشت- فیلم ۲۰۲۰ دانشگاه- دیده می شود (فهرست فیلم ها: ۲۱۵). او بانی مدرسه نواب مشهد در ۱۰۸۶ و ایوان مصلاى همان جا در ۱۰۸۷ (مطلع الشمس ۴۱۲:۲. منتخب التواریخ خراسانى: ۷۳۶ چاپ کتابفروشى علمیه اسلامیه - تهران. نامه آستان قدس ۱۹: ۹۰-۹۲/ ۲۲ و ۲۳: ۲۰۴-۲۱۳/ ۲۴: ۴۹-۵۴ و ۲۰۵/ ۲۱: ۲۵: ۱۰۵-۱۰۶. مجله وحید، شماره ۲ سال دهم: ۲۰۸-۲۱۱) و گویا جزامیر محمد صالح رضوی مشهدی نگارنده جواهر الخیال (نامه آستان قدس ۱۹: ۹۰-۹۶. فهرست آستان قدس ۷: ۲۹۸-۲۹۹. فهرست منزوى ۴: ۲۷۴۹) و لطائف الخیال (ذریعه ۱۸: ۳۱۴-۳۱۵ و ۷: ۲۳۲. فهرست سپهسالار ۲: ۴۷۹-۴۸۰. فهرست مجلس ۳: ۶۳۴-۶۳۵. فهرست منزوى ۴: ۳۰۹۸-۳۰۹۹) است که ظاهراً تا سال ۱۱۰۴ زنده بوده است (ذریعه ۷: ۲۳۲. نامه آستان قدس ۲۵: ۱۰۶).

۱۰- میرزا نجف خان :

میرزا نجف بن محمد جعفر حسینی صدرعامه که در او آخر مجرم ۱۱۰۰ صدارت داشته (وقایع السنین: ۵۴۶) و تا پایان سال ۱۱۰۵ که شاه سلیمان درگذشت در همین مقام باقی بوده است (ایضاً: ۵۵۰).

۱۱- میرزا محمدباقر بن سیدحسین حسینی :

صدرخاصه شاه سلطان حسین (وقایع السنین : ۵۶۰/۵۶۲) نواده میرسیدحسین خلیفه سلطان و دخترزاده شاه سلیمان (تذکره القبور گزی: ۱۸۴. مقدمه احقاق الحق ۱: ۱۳۸) متولی اوقاف مادر خود زبیده بیگم (نامه آستان قدس، شماره ۱ سال نهم: ص ۱۱۵ - متن وقف نامه) و مدفون در قبرستان سنی فاطمه اصفهان (تذکره القبور: ۱۸۵). او از آغاز تا انجام دوره سی ساله سلطنت شاه سلطان حسین صدارت داشته است. سجلات و مهر و توقیع او در وقف نامه های شاه سلطان حسین (تاریخچه اوقاف اصفهان ۱۳۹/۱۸۰/۲۰۵/۲۱۵/۲۲۸/۲۳۷/۲۵۳/۲۷۴/۲۸۳/۲۸۶/۲۹۵/۳۰۶-۳۰۹. مجله معارف اسلامی ۵: ۸۱) دیده می شود.

در مقدمه دستورالملوک: ۱۳ و شماره ۲ سال ششم مجله وحید: ۵۲ او را همان امیر محمد باقر ملاباشی (دستورالملوک: ۳۳. تذکره الملوك: ۱۰. فهرست مشکوة ۵: ۱۱۳۶) پنداشته اند لیکن ابن ملاباشی فرزند امیر محمد اسماعیل خانون آبادی بوده (وقایع السنین: ۵۵۲/۵۵۶/۵۵۹/۵۶۱. تاریخچه اوقاف اصفهان: ۵۳۵/۱۳۶/۱۷۸/۲۰۳/۲۱۴/۲۳۵/۲۵۱/۲۷۴/۲۸۴) و در ۱۶ - ۱۱۲۷ درگذشته بوده است (وقایع السنین: ۵۶۹. تذکره القبور گزی: ۱۰۴) پس او نمی تواند میر محمد باقر

بن سید حسن حسینی صدر خاصه زنده تاپس از سال ۱۱۳۴ بوده باشد که همین ملاباشی با دیگر علماء زمان روز شنبه یازدهم رجب سال ۱۱۲۲ برای تعیین زاد روز مولای متقیان در خانه او گرد آمده بودند (وقایع السنین : ۵۶۲) .

۱۲- میرسید مرتضی :

فرزند میرسیدعلی خلیفه سلطانی مرعشی و نواده میرزا سیدحسین سلطان العلماء دانشمند و وزیر مشهور عباس دوم که فرزند میرزارفع الدین محمد صدر خلیفه بوده است (مجمع التواریخ مرعشی : ۹۳. مقدمه احقاق الحق ۱ : ۱۵۴) . این میر سید مرتضی داماد شاه سلطان حسین (مجمع التواریخ : ۸۳ و ۳۹) و پدر ابوتراب میرزا است که کریم خان زند او را در رجب ۱۱۶۳ با نام شاه اسماعیل سوم پادشاه خواند و پایان کار وی در مجمع التواریخ مرعشی دیده می شود (ص ۱۴۴ به بعد) . میرسید مرتضی در اواخر عهد شاه سلطان حسین صدر شده (مکارم الآثار ۱ : ۱۶۲) و چنان که پیداست تا چند سال از دوره طهماسب دوم را نیز در این مقام بوده است . مهر و توقیع او در سجلات برخی از وقف نامه های شاه سلطان حسین دیده می شود (تاریخچه اوقاف اصفهان : ۲۹۴ . مجله معارف اسلامی ۵ : ۸۱) . رساله «منتخب قنویم اللسان» در علم تجوید (شماره ۳۸۵۱ خطی دانشگاه) را محمد شریف نوری به نام همین میرسید مرتضی نواب خلیفه سلطان نوشته و در مقدمه از او یاد می کند (فهرست دانشگاه ۱۲ : ۲۸۳۰ . فهرست منزوی ۱ : ۱۰۳) . او در اصفهان موقوفاتی داشته است (مقدمه احقاق الحق ۱ : ۱۵۴) .

۱۳- میرزا محمد مقیم:

بن محمد نصیر خلیفه سلطانی، نواده میرزا سید حسن فرزند میرزا سید حسین خلیفه سلطان و سلطان العلماء مزبور (فهرست صدور خاندان خلیفه سلطان در تذکرة القبور گزی: ۱۸۴ - ۱۸۶ . مجمع التواریخ مرعشی: ۹۳ . مقدمة احقاق الحق ۱ . ۱۵۶) و داماد دیگر شاه سلطان حسین و صدر طهماسب دوم (مجمع التواریخ: همان صفحه . مکارم الآثار ۱: ۱۶۲-۱۶۳) و مدفون در قبرستان ستی فاطمه اصفهان (تذکرة القبور: ۱۸۵). این میرزا محمد مقیم پس از این در سال ۱۱۶۳ نیز از طرف میر سید محمد مرعشی که بانام شاه سلیمان دوم در مشهد تاج گذاری کرده بود به صدارت ممالک - صدارت عامه - منصوب شد (مجمع التواریخ: ۱۱۹ . مکارم الآثار: ۱۶۸) .

طغراها و مهرها

از نکات جالب در مطالعه این نوع از اسناد دیوانی تطویر و دیگر گونی طغرای صدور از آغاز تا انجام است.

متن طغرا در آغاز چیزی جز نسام صدر که به شکلی خاص نقش می‌گردید نبود و این سبک در طغرای ابوالولی انجو، میر صدرالدین محمد، میر رفیع‌الدین محمد و میرزا رفیع شهرستانی به صورتی بارز جلوه می‌کند، لیکن پس از آن اندک‌اندک با افزوده شدن وصف «خادم‌شرع» و نام‌پدر و درهم‌نوشتن کلمات به صورتی پیچیده درآمده و تمیز و تشخیص مفردات متن طغرا دشوار گردیده است. این سبک از دوره شاه سلیمان آغاز شده و در طغرای «خلیفه سلطانی»ها به حد کمال خود رسیده است.

طغرای شاه تقی‌الدین محمد صدر :

مِنْ تَقِي الدِّينِ مُحَمَّدٍ الْحُسَيْنِي

بوده که در سواد چاپ شده در فرامین ماتن‌داران (ش ۱۷) به خطا «عن

بقاء الدین» آمده و در متن خوانده شده (صفحه ۲۷۶) نیز به همین صورت نقل گردیده است .

طغرای «ابوالولی انجو» چنان که در هر دو مثال بازمانده از او دیده می شود :

مِنْ أَبَوَالْوَلَى الْأَدَجُو الْحَسَنَى الْحُسَيْنَى

بوده است (۱) . سجع مهر او در پایان مثال ها و سجلات « إِنَّمَا وَلِيكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا ، الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ (۲) . ۹۹۲ » است که در سجل او در قباله فروش دیه رستم کلایه (شماره ۲ فهرست زیر) به درستی و روشنی و در مثال چاپ شده از او در پایان همین بحث ناقسمتی خوانده می شود (تصویر شماره ۱ - ضمیمه) .

مهر و توقیع ابوالولی را تا کنون در سجلات سه سند دیده ام :

۱ - قباله خوئین قزوین مورخ ۹۸۹ بامهر شاه خدا بنده و سجل و مهر و توقیع ابوالولی (با سجعی جز آن که گذشت) زیر مهر شاه ، که

۱ - قاضی احمد قمی در گلستان هنر که پیرامون سال ۱۰۱۵ نگاشته شده است در وصف خط «مولانا میرزا علی» از خوشنویسان عصر او می نویسد : «آثار کمالات ایشان بسیار است و شاهد عدل بر آن حجج و صکوک و قبالات و امثله علیه عالیه دیوان الصدارة السامیه الانجویه المطاعیه است که به قلم خجسته رقم او در ایران منتشر گشته ... » : ص ۳۹ - ۴۰ چاپ بنیاد فرهنگ ایران .

۲ - قرآن کریم ، سورة مائده : آیه ۶۱ .

در تهران نزد مالك خصوصى آن ديده‌ام و اکنون در سازمان مللى اسناد است .

۲ - سند فروش ديه رستم كلايه استرآباد به وسيله وكيل خدا بنده مورخ ۲۰ شعبان ۹۹۲ با توشيح ومهر شاه وسجل و گواهى ابوالولى، كه فيلم آن ضمن اسناد گرگان به شماره ۴۲۲۵ در دانشگاه است.

۳ - قبالة خريد مزرعة كفشگران بلوك شراه قم از جانب نواب عليه عاليه سلطانم - همسر طهماسب ومادر اسماعيل دوم وخدا بنده - مورخ ذى - ۹۹۹ با سجل ابوالولى در بالاي سند (فيلم ۴۰۴۲ دانشگاه) كه متن آن وسيله نگارنده با دقت خوانده شده و در شماره ۱۰ سال يازدهم مجله وحيد با خطاهاى چاپى بسيار نشر گرديده است .

طغراى «مير صدر الدين محمد» چنان كه در مثالى مورخ ۲۴ - ۱۰۲۷ ديده مى شود:

مِنْ صَدْرِ الدِّينِ مُحَمَّدِ الْمُوسَوَى الْحُسَيْنِ

ومهر او نيز در پايان همان مثال « صدر الدين محمد الموسوى الحسينى » است . اين سند در جايى نشر نشده و در پايان همين بحث ديده خواهد شد (ش-۲).

طغراى «مير رفيع الدين محمد صدر خليفه» در مثال ياد شده در پيش :

مِنْ رَفِيعِ الدِّينِ مُحَمَّدِ الْحُسَيْنِ (ش - ۳)

ومهر او با اسبج « المنوكل على الله الغنى عبده رفيع الدين محمد

الحسینی» بوده است.

طغرای میرزا رفیع شهرستانی چنان که در مثال مورخ رمضان

۱۰۳۶ دیده می شود (ش - ۴):

مِنْ رَفِيعِ الدِّينِ مُحَمَّدِ الْمُوسَوِي الْحُسَيْنِي

بوده است . سجع مهـراو نیز در پایـان سند مزبور « افوض امری
الی الله الغنی رفیع الدین محمد الحسینی الموسوی ۱۰۲۷ » است که عیناً
در پایان وقف نامه های یکصد و ده مجلد کتابی که شاه عباس در آغاز ذقـ
۱۰۳۷ بر آستانه قم و مدرسه آن وقف نموده (فهرست کتابخانه مدرسه
فیضیه ۱ : ۵۶ . مجله وحید ، شماره ۱ سال نهم ، مقاله نگارنده . چهار
تصویر در اسناد آستانه قم . نیز تصویر شماره ۵ ضمیمه) و یکصد و
بیست مجلدی که در همین تاریخ بر آستانه ری و مدرسه آن نیاز داشته
است (نسخه های خطی ۳ : ۶۴ / ۶۶ / ۷۰ و تصویر صفحه ۷۱ . تاریخ
مختصر کتابخانه آستانه حضرت عبدالعظیم : تصویر صفحه ۱۵) و در
آغاز نسخه ای کهن از تفسیر تبیان شیخ طوسی (فهرست میکرو فیلم های
کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران : ۲۹۵ . نیز تصویر چاپ شده در آغاز
جلد اول چاپ جدید «المبسوط» شیخ طوسی و «الجمل والعقود» او .
اصل نسخه در کتابخانه حضرت آیت الله مرعشی نجفی در قم) و آغاز
نسخه ای از محاکمات قطب رازی ش ۵۸۱ کتابخانه ملی ملک - تهران
(فهرست عربی آنجا : ۶۴۷) و جاهایی دیگر نیز دیده می شود .

در طغرای میرزا حبیب الله صدر که متن آن :

مِنْ حَبِيبِ اللَّهِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْحُسَيْنِي (ش - ۶)

بوده است کلمه « الله » به رعایت احترام بالای طغرا قرار داشته و این رسم پس از این نیز در طغرای صدور معمول بوده است .

طغرای میرزا مهدی اعتمادالدوله (ش - ۸):

مِنْ مُحَمَّدٍ مَهْدِي بْنِ حَبِيبِ اللَّهِ الْحُسَيْنِي

است که کلمه « الله » در آن به كمك « الف » های طغرا و حرف میانه کلمه «الحسینی» ساخته شده است. سجع مهر این صدر در پایان مثالها « المتوكل على الله الغني محمد مهدی بن حبیب الله الحسینی ۱۰۶۱ » است (ش - ۷) .

طغرای «میرزا ابوطالب» صدر خاصه در مثال یاد شده پیش (ش - ۹) .

مِنْ أَبِیْ طَالِبِ بْنِ مُحَمَّدٍ جَاعِرِ الرِّضَوِي

و سجع مهر او در پایان مثال مزبور « الراضی بقضاء الله الغنی ابوطالب الرضوی » است که عیناً در سجل او بروقف نامه قرآن ش ۱۵۰ موزة آستانه قم دیده می شود، است. این آخرین طغرای ساده است که در آن جز نام صدر و پدر او نیست. طغرای که سه سال پس از این بالای مثال «میرزا ابوصالح صدر» نقش گردیده است وصف «خادم شرع» را به این صورت همراه دارد (ش - ۱۰):

خَادِمُ الشَّرْعِ الْمُصْطَفَوِي أَبُو صَالِحِ بْنِ مُحَمَّدٍ مُحْسِنِ الرِّضَوِي

سجع مهر پایان مثال مزبور « المتوكل على الله الغني العبد ابو صالح بن محمد محسن الرضوی ۱۰۷۷ » است که در اسناد آستانه ری

(ص ۱۰۰) درست خوانده نشده است.

طغرای میرزا نجف خان صدر عامه در تنها مثالی که از او دیده‌ام
(فیلم شماره ۳۹۹۰ دانشگاه. اسناد مزار سلطان ایوب انصاری در مراغه):

خادم الأشرع الشریف المصطفوی نجف بن محمد جعفر الحسینی

بوده است. سجع مهر او در پایان همین سند «افوض امری الی الله
نجف الحسینی» است (ش-۱۱) .

از میرزا محمد باقر خلیفه سلطانی صدر خاصه شاه سلطان
حسین چنان که گذشت مثال‌هایی در تاریخ نائین و اسناد فیاک و مجله وحید
چاپ شده لیکن در هیچ یک از این مآخذ طغرای او را نتوانسته‌اند بخوانند.
طغرای مثال چاپ شده در تاریخ نائین که عیناً در مثال‌های مورخ رمضان
۱۱۰۹ و ج ۱ - ۱۱۱۰ و ۲ع - ۱۱۱۷ اسناد فیاک و مثال‌های تولیت آستانه
قم دیده می‌شود چنین است :

مِنْ خَادِمِ الشَّرِيعَةِ الشَّرِيفَةِ النَّبَوِيَّةِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ
مُحَمَّدَ باقِرِ بْنِ سَيِّدِ حَسَنِ الْحُسَيْنِيِّ الْخَلِيفَةِ

با این توضیح که عبارت «من خادم الشریعة الشریفه محمد باقر
بن سید حسن الحسینی الخلیفه» از پائین به بالا روی یکدیگر و عبارت
«النّبویة صلی الله علیه و آله» به رعایت احترام به سنت معمول دوره صفوی
بالای طغرا قرار گرفته است (ش ۱۲/۱۳/۱۴).

طغرای مثال مورخ رجب ۱۱۳۰ همان اسناد و مثال مورخ صفر
۱۱۳۴ اسناد قم افزوده‌ای دارد به این شرح (ش-۱۵):

مِنْ خَادِمِ الشَّرِيعَةِ الشَّرِيفَةِ النَّبَوِيَّةِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ
 مُحَمَّدَ بَاقِرَ بْنِ مَرْحُومِ مَغْفُورِ سَيِّدِ حَسَنِ الْحُسَيْنِيِّ الْخَلِيفَةِ
 طغرای مثال مورخ ۱۶-۱۱۲۲ آستانه اردهال قم حدفاصل میان این
 دو است به این معنی که کلمه «مرحوم» را بدون «مغفور» دارد.

در این مثال‌ها طغرای دیگری نیز بالای سند دیده می‌شود که در
 اسناد نیاك آن را هم نخوانده‌اند. این طغرا «تحمیدیه» مثال‌هاست با این متن:
 «هُوَ اللَّهُ وَلَا إِلَهَ سِوَاهُ»

سجع مهر این صدر «الراضی بقضاء الله الملك الغنی عبده محمد
 باقر بن سید حسن الحسینی ۱۱۰۶» است که در همه اسناد به درستی و روشنی
 تمام خوانده می‌شود. عکس همین مهر و دستخط او در سجلات یکی از
 وقف‌نامه‌های شاه سلطان حسین در تاریخچه اوقاف اصفهان: ۱۳۹ گذاشته
 شده است.

طغرای میرسید مرتضی خلیفه سلطانی در مثال آستانه قم (ش-۱۶):

مِنْ خَادِمِ الشَّرِيعَةِ الشَّرِيفِ النَّبَوِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ
 سَيِّدِ مَرْقُضِيِّ بْنِ سَيِّدِ عَلِيِّ الْحُسَيْنِيِّ (۱)

و مهر او در پایان همان سند با سجع:

۱ - روی قسمتی از طغرا در اصل سند تکه کاغذی چسبانیده شده است
 لیکن کلمات زیر آن در برابر نور دیده می‌شود. این طغرا در سفرنامه قم افضل
 الملك (ص ۴۴۹ نسخه مجلس) به سبکی مضحك خوانده و نقل شده است.

« زنسل علی فخر اولاد آدم شود مرتضی کامیاب ازدو عالم ۱۱۳۵ »
است .

طغرای میرزا محمد مقیم خلیفه سلطانی در مثال مربوط به آستانه
قم (ش - ۱۷) :

مِنْ خَادِمِ الشَّرِيعَةِ الشَّرِيفَةِ النَّبَوِيَّةِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ
مُحَمَّدٍ مُقِيمِ بْنِ مُحَمَّدٍ نَصِيرِ الْحُسَيْنِيِّ الْخَلِيفَةِ

است که در مثال مورخ شعبان ۱۱۴۳ - که از آن سوادی دردست داریم -
(ش - ۱۸) نیز دیده می شود.

چند نکته درباره مثال‌ها

۱- اصطلاح «مثال» در دوره صفوی برخلاف آنچه تصور می‌شود اختصاص و انحصار به احکام صدور نداشته است. نمونه‌ای از «مثال دارالقضاء معسکر ظفر ائیر» - حکم قاضی عسکر - مورخ ۸ ذی - ۹۸۴ با تنفیذ شاه همراه آن در فرامین^۱ ماتناداران (۱: ۲۸۰-۲۸۱، سند شماره ۱۹۰) نشر شده است. چنین به نظر می‌رسد که اصطلاح «مثال» برای احکامی به کار میرفته که عهده داران رسمی امور شرعی در موضوعات مربوط به شرع و به مقتضای «حکومت شرعی» صادر می‌نموده‌اند.

۲- بسیاری از مثال‌ها «دورویه» بوده است به این معنی که در یک روی سند حکم صدور و در روی دیگر فرمان شاه در تنفیذ و ابرام آن نوشته می‌شده است (۱). مشخصه کلی این گونه مثال‌ها آن است که توقیع «ثبت مهر

۱- بنابراین همیشه فرمان شاه پشت نویس مثال صدر بوده است نه برعکس چنانکه به اشتباه گاهی در مقالات ذکر می‌شود. و فرمان نیز همیشه پشت مثال بوده و با عبارت «حسب الظهر» در متن بدان اشاره می‌شده است نه در حاشیه مثال چنان که در مقدمه‌ی بر شناخت اسناد تاریخی^۲ تصور شده است (ص ۵۴-۵۵). این تصور از آنجائیکه شده که در فرامین ماتناداران تصویر پشت و روی مثال‌ها را در چاپ کنار یکدیگر قرار داده‌اند که با توضیح بالا رفع توهم خواهد شد.

همایون شد» و مانند آن که پشت فرمان‌های شاهان نقش می‌گردیده است با مهرهای مربوط در پایین و حواشی و میان‌سطور مثال دیده می‌شود، و به همین ترتیب توقیع «ثبت دفتر موقوفات شد» که پشت مثال‌های مربوط به مزارها و موقوفات عموماً ثبت می‌شده در پایین و حاشیه فرمان‌شاه قرار گرفته است. از مثال‌هایی که در آغاز این بحث فهرست واریاد شد همه مثال‌هایی که در فرامین ماتن‌داران نشر شده و مثال مورخ ذح- ۱۰۴۸ میرزا حبیب‌الله صدر و دو مثال مزار سلطان ایوب انصاری مراغه (فیلم ۳۹۹۰ دانشگاه) و مثال‌های میرزا سیدمرتضی و میرزا محمد مقیم از اسناد آستانه قم «دورویه» است.

۳- در اسناد این دوره از نوعی دیگر از احکام صدور به نام «خطاب» یاد می‌شود. «خطاب» بنا بر آنچه از ملاحظه نمونه‌های آن به دست می‌آید بر احکامی گفته و اطلاق می‌شده است که صدور، بالای عریضه‌ها و شکایت-نامه‌ها و دادخواهی‌ها خطاب به حاکم و دیگر مأموران حکومتی می‌نوشته‌اند. این احکام با جمله «خطاب عالی شد» آغاز می‌شده که مشابه آن در «مثال» مورد استفاده نبوده است. از این قبیل اسناد نیز تعدادی قابل توجه به دست داریم که یک نمونه کامل آن (مرکب از عریضه و خطاب صدر و فرمان‌شاه و گویا حکم والی در حاشیه عریضه) در اسناد همان مزار آذربایجان در فیلم ۳۹۹۰ دانشگاه هست.

ضمائم

تتميم بحث را، در صفحات آینده تصوير برخى از طغراها و مهرهاى
صدور كه پيش تر از آن سخن رفت گذاشته مى شود. شرح اجمالى تصاوير
مذبور چنين است :

۱

مثال مورخ ۱۰ صفر - ۱۰۱۰ از ابوالولى انجو در
مورد توليت موقوفه درویش تاج الدين حسن ولى (از
فيلم شماره ۱۷۴۹ دانشگاه). متن اين سند را آقاى
دانش پژوه در اسناد نياك : ۵۴۱ چاپ کرده اند .

۲

مثال مورخ ع ۲- ۱۰۲۷ از ميرزا صدرالدين محمد
حسينى موسوى - شهرستانى - در باب توليت آب چشمه
موقوفه روشن آباد كه وقف بر مزارى در بلوك دار
المؤمنين استرا باد بوده است (استرا باد نامه : ۲۸۱ -

۲۹۹). فیلم این مثال جزء اسناد گران به شماره ۳۳۱۹

در دانشگاه است و متن آن چون تاکنون درجایی چاپ

نشده در اینجا نقل می گردد:

چون معروض شد که سیادت پناه مرحوم میرسید رضی الدین
حسینی قاضی استرآبادی تمامی مجری آب چشمه روشن آباد توابع بلوک
سدن رستاق دار المؤمنین استرآباد که مالک شرعی آن بوده وقف
نموده بر مزار فایض الانوار امامزاده های واجبی التعظیم و التکریم [امام
زاده عبدالله الکاظم والفضل الکاظم علیهما السلام] و تولیت شرعی آن
را به اولاد خود تفویض نموده نسل بعد نسل و عقباً بعد عقب؛ و الحال نوبت
تولیت آن منتهی شده به سیادت پناه میر حسین که از اولاد واقف مذکور است.
بنابر وقوع مقرر شد که چون سید رضی الدین مذکور مجری آب مذکور را
واقف نموده باشد بر مزار فایض الانوار امامزاده های مذکور، و تولیت شرعی
آن را به اولاد خود تفویض نموده باشد نسل بعد نسل و عقباً بعد عقب،
و نوبت تولیت آن الحال منتهی شده باشد به میر حسین مذکور، احدی به
خلاف شرع شریف در تولیت شرعی آن مدخل ننماید و تولیت شرعی
آن را مخصوص او دانسته و گذارد که مومی الهیه در امر تولیت و لوازم آن
قیام نماید و حق التولیه [بی] که شرعاً به موجب نص واقف جهت متولی
معین گشته باشد حسب الشرع الا قدس تصرف نماید. سیادت مآب میر
کلان استرآبادی حسب المسطور مقرر دانسته، مادام که حقیقت تولیت
خود را در دیوان الصدارة العلیة العالیة ظاهر نسازد به ادعای تولیت در حق
التولیه آن به خلاف شرع شریف و شرط واقف مدخل نسازد و لوازم امر
تولیت را مخصوص مشارالیه داند و اگر در این باب مستمسکات شرعی

داشته باشد به قضات اسلام آنجا رفع نماید. به عهد و کلاء حاکم آنجا که
 درین باب امداد شرعی به تقدیم رسانند.
 تحریر آشهر ربیع الآخر سنه ۱۰۲۷.

۳

طفرای میرزا رفیع الدین محمد صدر خلیفه درمثال
 مورخ ذق-۱۰۲۹ مربوط به حصص املاك واقع در
 گشتاسب و قبان من اعمال آذربایجان که متن آن در فرامین
 ماتنادران ۲: ۴۹۵-۴۹۶ به چاپ رسیده است.

۴

طفرای میرزا رفیع شهرستانی درمثال مورخ رمضان
 ۱۰۳۶ مربوط به تولیت قدیمی آستانه مقدس و مسجد
 امام حسن عسکری قم و نقابت سادات آن شهر.

۵

وقف نامه یکصد و ده مجلد کتابی که شاه عباس در ذق -
 ۱۰۳۷ بر آستانه قم و مدرسه آن وقف نموده است
 بامهر میرزا رفیع شهرستانی. برك آغاز تفسیر
 ابوالفتح رازی، نسخه شماره ۱۱۶۴ دفتر کتابخانه
 مدرسه فیضیه قم.

٦

مثال مذهب و دورویۀ مورخ ذق - ۱۰۴۸ از زمیرزا حبیب الله صدر درباره انتصاب قاضی القضاة گیلان .
متن این سند در مجله بررسی های تاریخی: شماره ۶
سال دوم و کتاب یکصد و پنجاه سند تاریخی: ۴۶-۴۷
به چاپ رسیده است .

٧

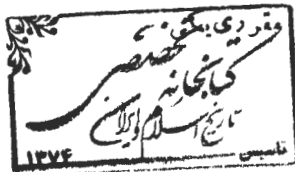
مثال دورویۀ مورخ رمضان ۱۰۶۵ از میرزا مهدی اعتمادالدوله درباره تولیت مزارسلطان ایوب انصاری
در ساروغرقان از اعمال مراغه (از فیلم شماره ۳۹۹۰
دانشگاه) . متن این سند در شماره ۱ سال نهم مجله
بررسی های تاریخی با اشتباهاتی خوانده شده
است .

٨

طفرای میرزا مهدی اعتمادالدوله از مثال آستانه قم
مربوط به تولیت قدیمی آستانه و تولیت و پیشنمازی
مسجد امام حسن عسکری این شهر .

٩

طفرای میرزا ابوطالب صدر خاصه شاه سلیمان از مثال

مورخ شعبان ۱۰۷۷ در مورد وظیفه
از سادات رضوی قم.

۱۰

مثال مورخ ذح- ۱۰۸۰ از میرزا ابوالح رضوی صدر
عامه شاه سلیمان درباره تولیت شرعی آستانه حضرت عید -
العلیم درری (از فیلم شماره ۱۷۲۰ دانشگاه). متن این سند
در اسناد آستانه ری: ۹۹-۱۰۰ به چاپ رسیده است.

۱۱

مثال مورخ ع ۲- ۱۱۰۴ از میرزا نجف خان صدر عامه
در مورد تولیت موقوفات مزار سلطان ایوب انصاری در
ساروغرقان از اعمال مراغه که متن آن در شماره ۱ سال
نهم مجله بررسی های تلخیصی با نادرستی هایی چند نشر
یافته است.

۱۲

مثال مورخ رمضان ۱۱۰۹ از میرزا محمد باقر خلیفه
سلطانی صدر خاصه شاه سلطان حسین در باب وظیفه میر
محمد زمان حسینی ولد میر عبداللطیف لاریجانی از باب
موقوفات متفرقه دارالسلطنه اصفهان (از فیلم
شماره ۱۷۳۵ دانشگاه) که متن آن در اسناد نیاک: ۵۸۷
به چاپ رسیده است.

۱۳

مثال مورخ ج ۱- ۱۱۱۰ از همان صدر در مورد تولیت

آستانه امامزاده ابراهیم مشهور به الله پرچین در آمل
مازندران (از همان فیلم). چاپ شده در اسناد نیاك: ۵۸۹.

۱۴

مثال مورخ ۱۱۰۷ یا ۱۱۱۷ یا ۱۱۲۷ با تاریخ دستبرده
۷۰. نیز از همان صدر در مورد وظیفه خطیب مسجد جامع
نائین از تاریخ نائین: ۱۹ متن این سند در این مأخذ
خوانده نشده و در شماره ۱۰ سال ششم مجله وحید آمده است.

۱۵

طغرا و مهر همین صدر در مثال مورخ رجب ۱۱۳۰ در
امضای وظیفه میر محمد زمان حسینی لاریجانی به نام
فرزندان او از فیلم شماره ۱۷۴۹ دانشگاه که متن و
عکس کامل آن در اسناد نیاك: ۵۹۹ - ۶۰۱ به چاپ
رسیده است.

۱۶

طغرا و مهر میر سید مرتضی خلیفه سلطانی صدر طهماسب
دوم در مثال مورخ ۱ - ۱۱۳۶ مربوط به منصب استیفای
آستانه قم.

۱۷

طغرای میرزا محمد مقیم خلیفه سلطانی صدر طهماسب دوم
در مثال آستانه قم مربوط به تولیت قدیمی آستانه و
تولیت و پیشنهادی مسجد امام حسن عسکری قم و نقابت
سادات این شهر.

سند مورخ شعبان ۱۱۴۳ که سواد مثالی است به گونه
اصل از میرزا محمد مقیم خلیفه سلطانی مزبور در بازه
آستانه هفده تن گلپایگان و موقوفات آن. درباره این
آستانه در فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی
ایران ۴۷: (چاپ اول) شرحی دیده می شود. چون متن
این سند درجایی نشر نشده به نقل آن در اینجا مبادرت
می رود :

چون در این وقت سیادت و نجابت پناهان سید احمد و میر جعفر
ولدان مرحوم میر شرف به دیوان الصدارة العلیه العالیه آمده به عرض
رسانیدند که از قرار احکام و ارقام مطاعه و امثله و اخطبه لازم الاطاعه
تولیت آستانه متبرکه که امامزاده واجب التعظیم واقعه در محال گلپایگان
با والدایشان بوده و مداخل یک سهم از جمله هفت سهم مرزعه چم پیچ
واقعه در محل مزبور که وقف آستانه مزبور است صرف تعمیر و روشنایی
می نمود و در حین استیلای افغانه ملاعنه و الدمومی الیهما مقتول و مرزعه
مزبوره بایر و به این جهات آستانه مزبوره از رونق افتاده ، و استدعا
نمودند که از قرار مجله [بی] که جمعی از امانا و معتبرین محل
مزبور تصدیق نموده اند تولیت آستانه منوره مذکور به دستور میر شرف
به مشار الیهما مفوض گردد و از سر کار موقوفات ممالک محروسه قلمی
نموده اند که موافق ثبت مثال دیوان الصداره سابق به تاریخ شهر ذی قعدة
الحرام سنه ۱۱۱۲ تولیت آستانه متبرکه که مزبوره به میر محمد حسین
الحسینی مفوض و در عنوان فرد مزبور تعرض شده که در سنه ۱۱۱۶

تولیت مزبور به مرحوم میرشرف الدین حسینی مرجوع گردیده. و علیه از ابتداء يك ماهه هذه السنة تنگوزئیل تولیت آستانه متبركه مذكوره به سیادت و نجابت پناهان میرسیداحمد و میرجعفر ولدین مرحوم میرشرف الدین الحسینی مفوض و مرجوع گردیده که لوازم امر مزبور از رواج و رونق و آبادی آستانه متبركه مزبوره قیام و اقدام نموده ، دقیقه [بی] فوت فرو گذاشت ننمایند و مداخل يك سهم مزرعه مزبوره را صرف تعمیر و روشنایی آنجا نموده، کوتاهی جایز ندانند. عمله و فعله و مباشرین موقوفات آستانه مزبوره سیادت و نجابت پناهان مومی الیها را متوالی بالاستقلال آستانه مزبوره دانسته ، از سخن حسابی ایشان که در لوازم امر مزبور گویند بیرون نرفته ، اطاعت ایشان را از لوازم شناسند و هر ساله مثال و خطاب مجدد طلب ندارند .

تحریر آشهر شعبان المعظم سنه ۱۱۴۳ .

فهرست‌ها

۱ - اعلام

آ

۳۱	آدم
۲۰	آقا کافور صاحب جمع
۲۷	آیت الله = مرعشی نجفی

ا

۲۲	ابوتراب میرزا
۴۱/۲۸/۲۰/۹	ابوصالح رضوی - میرزا
۴۰/۲۸/۱۹/۹	ابوطالب رضوی - میرزا
۳۹	ابوالفتوح رازی
۱۴	ابوالمحمد - میر
۴۵	

۴۴/۴۳/۳۷/۲۶-۲۴/۱۵/۱۴/۸	ابوالولی انجو - میر
۴۴/۴۳	احمد - میر سید
۲۵/۱۵/۱۳	احمد قمی - قاضی
۱۷	اردبیلی
۱۳/۱۲	اسماعیل اول - شاه
۲۶	اسماعیل دوم - شاه
۲۲	اسماعیل سوم - شاه
	اعتمادالدوله = محمد مهدی
۳۰/۱۰	افضل الملك
۱۷	افندی
۴۲/۴۰/۳۹	امام حسن عسکری (ع)
۷	انوری

ب

۱۵	بهاء الدین محمد عاملی - شیخ
----	-----------------------------

ت

۳۷	تاج الدین حسن ولی - درویش
۲۴/۱۴/۸	تقی الدین محمد صدر - شاه

ج

۴۴/۴۳	جعفر - میر
-------	------------

ح

۴۰/۳۳/۲۷/۱۹/۸	حبیب الله صدر - میرزا
۲۳	حسن - میرزا سید (فرزند سلطان العلماء)
۳۸	حسین - میر
۱۴	حسین بن حیدر کرکی
۲۳-۲۱	حسین سلطان العلماء - میر سید
۱۸	حسین کرکی خاتم المجتہدین - میر سید
۴۲	حسینی لاریجانی - میر محمد زمان

خ

۱۸	خاتم المجتہدین = میر سید حسین
۱۳	خاتون آبادی
۲۶/۲۵/۱۴/۱۳	خدا بنده - شاه
۲۰	خراسانی (حاجی ملاہاشم)
۱۸	خلیفہ دوم
	خلیفہ سلطان = حسین
	خلیفہ سلطانی = محمد باقر
	خلیفہ سلطانی = محمد مقیم
	خلیفہ سلطانی = مرتضی

د

۳۷	دانش پڑوہ
۴۷	

ر

رضوی = ابوصالح

رضوی = ابوطالب

۳۸ رضی‌الدین حسین قاضی‌استرآبادی - میرصید

۱۷/۱۶ رضی بن میرزا محمد تقی - میرزا

۱۳ رفیع‌الدین محمد حسینی خاتمی

۳۹/۲۶/۲۴/۲۲/۱۸-۱۶/۸ رفیع‌الدین محمد صدر - میرزا

۳۹/۲۷/۲۴/۱۸-۱۶/۸ رفیع شهرستانی - میرزا

۱۲ روضاتی - سید محمد علی

۱۴/۱۳ روملو

ز

۲۱ زبیده بیگم

س

۷ سعید نفیسی

سلطان‌العلماء = حسین

۲۶ ساطانم

۴۱/۴۰/۲۴/۲۱/۲۰/۱۹ سلیمان - شاه

۲۳ سلیمان دوم - شاه

ش

۴۱/۳۰/۲۹/۲۳-۲۱ شاه سلطان حسین

۱۴	شاه محمود انجو
۱۶	شجاع الدین محمود حسینی مرعشی
۲۲/۲۳	شرف الدین حسینی - میر
۱۵	شیخ بهائی = بهاء الدین عاملی
۲۷	شیخ طوسی

ص

۳۷/۲۶/۲۲/۱۷/۱۶/۸	صدر الدین محمد شهرستانی - میر
۱۹/۱۸/۱۳	صفی - شاه
۱۲	صفی - شیخ

ط

۲۶/۱۲/۱۳	طهماسب اول - شاه
۲۲/۲۳/۲۲/۱۲/۱۱	طهماسب دوم

ع

۳۹/۲۷/۱۸/۱۶-۱۳	عباس اول - شاه
۲۲/۱۹/۱۳	عباس دوم - شاه
۴۱	عبدالعظیم
۴۱	عبداللطیف لاریجانی
۳۱/۲۲	علی (ع)
۲۵	علی - میرزا
۲۲	علی خلیفه سلطانی مرعشی - میرسید
۳۹	

غ

- ۱۰ غلامحسین خان مستوفی دیوان زندی - افضل الملك

ف

- ۱۲ فاطمه معصومه
۱۲ فتوحی شیرازی

ق

- ۴/ ۳ قائم مقامی - دکتر
قاضی = احمد قمی
۱۶ قاضی سلطان تربتی
۲۷ قطب رازی
قمی = قاضی احمد

ک

- ۲۲ کریم خان زند

گ

- ۲۳/۲۱/۱۷ گزی

م

- ۲۳ محمد مرعشی - میرسید
۲۱ محمد اسماعیل خاتون آبادی - امیر
۱۴ محمد اشرف - میر

۴۱/۳۰/۲۹/۲۱/۱۰	محمد باقر بن سید حسن حسینی - خلیفه سلطانی
۱۹	محمد باقر رضوی
۲۱	محمد باقر ملا باشی - میر
۴۳	محمد حسین حسینی - میر
۴۲/۴۱	محمد زمان حسینی لاریجانی - میر
۱۵	محمد زمان سبزواری - امیر
۲۲	محمد شریف نوری
۲۰	محمد صالح رضوی مشهدی - امیر
۲۰	محمد محسن رضوی - میرزا
۱۷	محمد معصوم - میرزا
۴۴/۴۲/۳۳/۳۱/۲۳/۱۱	محمد مقیم بن محمد نصیر خلیفه سلطانی - میرزا
۴۰/۲۸/۱۹/۱۳/۹	محمد مهدی اعتماد الدوله - میرزا
۱۴	محمود انجو حسینی - شاه
۴۲/۳۳/۳۱/۳۰/۲۲/۱۰	مرنضی خلیفه سلطانی - میر سید
۲۳/۱۷	مرعشی (نگارنده مجمع التواریخ)
۲۲	ملا باشی - میر محمد باقر
۳	منوچهر ستوده
۲۲	مولای متقیان (ع)
۱۵	مهدی لاجوردی قمی - سید
۱۵	میر داماد
۳۸	میر کلان استرآبادی

مینورسکی

۱۲

ن

ناصرالدین ابو الفتح

۷

نجف خان - میرزا

۴۱/۲۹/۲۱/۱۳/۱۰

نصرالله فلسفی

۱۲

ه

هدایت الله قمی

۱۵

هدایت الله بن محمد حسین آشتیانی

۱۵

۲ - اماکن

۶

۳۹/۳۳	آذربایجان
۱۴	آستان قدس رضوی
۳۰/۱۰	آستانه اردهاال قم
۴۱/۴۸/۲۷/۱۹/۹	آستانه نوری
۱۴	آستانه شیخ صفی
۴۲/۴۰/۳۹/۳۳/۳۱-۲۷/۲۰/۱۹/۱۵/۱۱-۸	آستانه قم
۳	آستانه نورمازندران
۱۸	آستانه نورالدین علی غازی اردکانی
۴۳	آستانه هفده تن
۴۲	آمل

۱

۳۰/۱۰	اردهاال قم
۴۳	

۳۸/۳۷/۲۶/۳	استرآباد
۴۱/۲۳-۱۲/۱۵	اصفهان
۴۲	امامزاده ابراهیم = لله پرچین
۳۸	امام زاده عبدالله الکاظم والفضل الکاظم
۴۱ / ۴۰ / ۳۷ / ۲۹ / ۱۳ / ۱۰ / ۹	ایوب انصاری - مزار

ب

۲۵ / ۱۷	بنیاد فرهنگ ایران
---------	-------------------

ت

۱۳	تکاب
۲۷ / ۲۶	تهران

چ

۴۳	چم پیچ
----	--------

خ

۲۵	خوئین قزوین
----	-------------

د

۴۱	دارالسلطنه = اصفهان
۳۷	دارالمؤمنین = استرآباد

ر

۲۶ / ۲۵	رستم کلايه
---------	------------

۱۰ / ۱۹	رخت
۳۸ / ۳۷	روشن آباد
۲۸ / ۲۷ / ۱۹ / ۹	ری

س

۴۱ / ۴۰	ساروغرقان
۲۶	سازمان ملی اسناد
۳۸	سدن استر آباد

ش

۲۶	شراه قم
۱۶	شهرستان

ع

۱۸ / ۱۶	عراق
---------	------

ق

۲۳ / ۲۱	قبرستان صبی فاطمه
۳۹	قپان
۲۵	قزوین
۴۲ - ۳۹ / ۳۳ - ۲۶ / ۲۰ / ۱۱ - ۸	قم

ک

۲۷	کتابخانه آستانه ری
----	--------------------

۳۷	کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی - قم
۲۰ / ۱۹	کتابخانه عمومی رشت
۳۰ / ۱۸ / ۱۰	کتابخانه مجلس شورای ملی
۳۹	کتابخانه مدرسه فیضیه - قم
۲۷ / ۲۰ / ۱۹ / ۱۶ / ۱۴ / ۱۰ / ۹ / ۳	کتابخانه مرکزی دانشگاه
۴۲-۴۰ / ۳۸ / ۳۷ / ۲۳ / ۲۹	
۲۷	کتابخانه ملی ملک
۲۰ / ۱۷	کتابفروشی علمیه اسلامیة
۲۶	کفشگران

گ

۱۵	گرجستان
۳۸ / ۳	گرجان
۳۹	گشتاسب آذربایجان
۴۳	گلپایگان
۴۰	گیلان

ل

۱۰ / ۸	لاریجان
۴۲	لله پرچین

م

۴۲ / ۱۸ / ۱۶ / ۷ / ۳	مازندران
۲۷	مدرسه آستانه ری

۳۹ / ۲۷	مدرسه آستانه قم
۳۹	مدرسه فیضیه قم = مدرسه آستانه
۱۰	مدرسه نواب مشهد
۴۱ / ۴۰ / ۳۳ / ۲۹ / ۱۰ / ۹	مراغه
۴۲ / ۴۰ / ۳۹	مسجد امام حسن عسکری
۴۲	مسجد جامع نائین
۲۳ / ۲۰ / ۱۹	مشهد
۲۰	مصلی مشهد
۱۵ / ۱۴	معصومه = آستانه قم
۲۸ / ۲۰	موزه آستانه قم

ن

۴۲ / ۲۹ / ۱۷ / ۱۱ / ۱۰	نائین
۱۸-۱۶	نجف
۳	نورمازندران
۴۲ / ۴۱ / ۳۷ / ۲۹ / ۱۰-۷	نیاک

و

۱۶ / ۱۴	ویسبادن
---------	---------

۳ - کتابها

أ

۱۴ / ۱۲	احسن التواریخ
۲۳-۲۱	احقاق الحق
۳	از آستارا تا استارآباد
۱۰	اسناد آستانه اردهال
۴۱ / ۲۸ / ۱۹ / ۹	اسناد آستانه ری *
۲۷ / ۱۱-۸	اسناد آستانه قم
۴۲/۴۱ / ۳۷/۲۹/۱۰-۷	اسناد نیاك **

*- «آستانه ری- مجموعه اسناد و فرامین» ، محمد علی هدایتی ، چاپ تهران - ۱۳۴۴ .

** «اسناد آستانه درویش تاج الدین حسن ولی در نیاك لاریجان» : مقاله آقای دانش پژوه در دفتر چهارم نسخه های خطی (نشریه کت-ابخانه مرکزی دانشگاه تهران) ، ص ۴۸۱-۶۴۸

اعیان الشیعه	۱۷/۱۶
امل الآمل	۱۸/۱۷

ب

بحار الانوار	۱۴
بررسی های تاریخی (مجله)	۴۱ / ۴۰ / ۱۳/۹

ت

تاریخچه اوقاف اصفهان	۳۰ / ۲۲ / ۲۱ / ۱۲
تاریخ سلاطین صفویه	۱۷
تاریخ سلطانی	۱۳
تاریخ مختصر کتابخانه حضرت عبدالعظیم	۲۷
تاریخ نائین	۴۲ / ۲۹ / ۱۷ / ۱۱ / ۱۰
تبیان	۲۷
تتمة المنتهى	۱۷
تحفة الجبال اللطیفه	۱۵
تذکره القبور	۲۳ / ۲۱ / ۱۷
تذکره الملوك	۲۱/۲۰/۱۲
تذکره نصر آبادی	۱۷
تفسیر ابو الفتوح رازی	۳۹

ج

جامع الانساب	۱۲
جامع الروات	۱۷
	۵۹

٢٧	المجمل والعقود
٢٠	جواهر الخيال

خ

١٦/١٤/١٣	خلاصة التواريخ
١٨/١٣	خلدبرين

د

١٦	دانشمندان و سخنسرایان فارس
١٥	درمخزون
٢١/٢٠/١٨/١٢	دستورالملوك
٧	ديوان انورى

ذ

٢٠/١٧-١٥	ذريعة
١٩-١٧/ ١٣	ذيل عالم آراى عباسى

ر

١٥	رساله درمسأله علم
١٨-١٦	روضات
١٦	روضة الصفا
١٣	روضة الصفوية
١٨-١٦	رياض العلماء
١٧/١٦	ريحانة الادب
	مع

ز

- زندگانی شاه عباس اول ۱۲

س

- سازمان اداری حکومت صفوی ۱۹/۱۲
سر مکتوم ۱۵
سفرنامه قم ۳۰/۱۰
سلافة العصر ۱۷

ش

- شرعية التسميه ۱۸

ع

- عالم آرا ۱۸-۱۶/۱۴/۱۳
عباس نامه ۱۹-۱۷/۱۳

ف

- فارس نامه ناصری ۱۶
فرامین ماتناداران ۳۹/۳۳/۳۲/۲۴/۹/۸
فضائل السادات ۱۶/۱۴
فوائد الرضویه ۱۷
فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی ایران ۴۳
فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی ۲۰
فهرست کتابخانه دانشکده الهیات تهران ۱۴
۶۱

- فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی ۲۰/۱۸
- فهرست کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار ۲۰
- فهرست کتابخانه مدرسه فیضیه قم ۲۷
- فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ۲۲/۱۶/۱۲
- فهرست کتابخانه ملی ملک ۲۷
- فهرست کتاب‌های اهدائی مشکوة به دانشگاه تهران ۲۱
- فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ۲۷/۲۰/۱۹
- فهرست نسخه‌های خطی فارسی - منزوی ۲۲/۲۰

ق

- قرآن کریم ۲۵
- قصص الخاقانی ۱۳
- قصص العلماء ۱۷

ک

- کشف و اشراق ۱۵
- الکنى واللقاب ۱۷/۱۶

گ

- گلستان هنر ۲۵/۱۵

ل

- لطائف الخيال ۲۰

م

۲۷	مبسوط
۱۵	مجالس
۲۳/۲۲/۱۷	مجمع التواريخ
۲۰/۱۹	مجموعه منشآت
۲۷	محاكمات
۲۰	مطلع الشمس
۲۲/۲۱/۷	معارف اسلامي (مجله)
۳۲/۴	مقدمه‌ی بر شناخت اسناد تاریخی
۲۳/۲۲/۱۶	مکارم الآثار
۲۰	منتخب التواريخ
۱۴	منشآت فتوحی شیرازی
۱۷	مؤلفین کتب چاپی

ن

۲۱-۱۹/۱۷/۱۶	نامه آستان قدس (مجله)
۱۷	نجوم السماء
۲۷/۱۷	نسخه‌های خطی
۱۳	نقاوة الآثار

و

۴۲/۲۹/۲۷/۲۶/۲۱/۲۰	وحید (مجله)
-------------------	-------------

وقایع السنین

۲۲-۱۶/۱۲/۱۳

هـ

هدیه الاحباب

۱۷

ی

یکمیلو پنجاه سند تاریخی

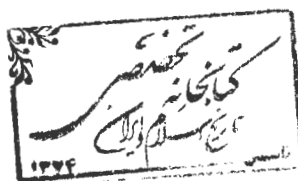
۲۰۰/۰۰

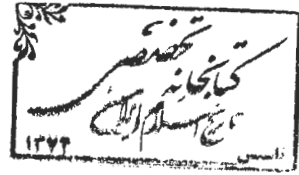
۴- طوائف و مذاهب

۳۹	اسلام
۴۳	افاغنہ
۲۲/۲۳/۱۷	خاندان خلیفہ سلطان - خلیفہ سلطانی‌ها
۲۱/۲۰/۱۹	رضوی - خاندان ، سادات
۱۶	سادات شہرستان
۷	سلجوقی
۱۸	شیعہ
۳۲/۲۹/۱۸/۱۶/۱۲/۷/۲	صفوی
۱۲	طباطبائی - خاندان

۵ - مطالب

۳	مقدمه
۷	فهرست چند مثال که می‌شناسیم
۱۲	صدوری که از آنان مثالی در دست است
۲۲	طغراها و مهرها
۳۲	چند نکته درباره مثال‌ها
۳۵	ضمائم
۴۵	فهرست‌ها

دو توضیح

(مربوط به پاورقی صفحه ۱۵)

۱- هدایت الله بن محمد حسین آشتیانی نگارنده در مخزون و سر مکتوم و کشف و اشراق همان میرزا هدایت الله وزیر دفتر از فضلا دوره ناصری است که در اواخر محرم ۱۳۱۰ در گذشته و دو اثر دیگر هم به نام های «تحفة الخواص» و «اصول دین» از او در دست است (المآثر والآثار: ۱۹۸/ طرائق الحقائق: ۳/ مؤلفین کتب چاپی: ۶: ۷۷۱- ۷۷۲/ ذریعه: ۸: ۱۲، ۷۰: ۱۷۰، ۱۳: ۲۲۸، ۱۸: ۶۶/ فهرست دانشگاه: ۱۱: ۱۲، ۲۰۴۰: ۲۶۸۰/ فهرست آستان قدس: ۴: ۲۲۱/ فهرست کتابخانه ملی: ۲: ۴۳۳/ فهرست منزوی: ۲: ۸۸۳ و ۹۴۲ و ۹۸۲).

پس او نمی تواند نویسنده اثری بود که در نیمه نخستین قرن یازدهم نگارش یافته است.

۲- ماجرای حضور شاه عباس در درس فقه شیخ بهائی همان است که نظام الدین ساوجی شاگرد وی نیز در انجام فصل پنجم جامع عباسی نقل نموده است (تاریخ نگارستان: ۳۷۰ چاپ تهران نیز دیده شود).

الحمد لله الذي جعل

حون كوشه در حوض و در حوض

دولت
معه موقوفه نانق بر حوض

و در دولت بر سر امان برادر و در حوض

و مانی اوام در حوض که بر حوض و مانی

والا و امان و حوض و حوض و حوض

آن حوض و حوض و حوض و حوض

و حوض و حوض و حوض و حوض

عوض و حوض و حوض و حوض

ش-۱

مثال ابوالولی انجو

مورخ ۱۰ صفر ۱۰۱۰

۱۰ مکتبہ عبادۃ اللہ، علی گڑھ

وَاللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ۚ لَهُ أَسْمَاءُ مَا يَدْرِكُ الْبَصَرُ وَلَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۚ لَهُ الْكَرْسِيُّ وَهُوَ يُبْصِرُ وَهُوَ يُعْلِمُ ۚ وَهُوَ الْغَنِيُّ ۚ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۚ

حیدر علی خان

حسرت و آوارگی

حسینی و منی پر لکھی گئی ہے

المهم

برای ملک سه روز کافی و در آن روز اول یک پیکر آه برونش خور و در روز دوم

الاعظم والاکبر والاسم الأعظم

شهرستان لایقستان و حرمس و از اولاد و نعمت که کدلت بن و روح

مذکورہ محی اس کو بے وقفہ ہفتہ سیر کر مزارِ افضلی الانوار اعلیٰ لکھا، ہر روز دوسرے

وہابیہ کا دعویٰ ہے کہ ان کے پیغمبرؑ نے ان کے لیے ایک نیا دین لایا ہے اور ان کے لیے ایک نیا نبی بھی بھیجا ہے۔ ان کے پیغمبرؑ نے ان کے لیے ایک نیا دین لایا ہے اور ان کے لیے ایک نیا نبی بھی بھیجا ہے۔ ان کے پیغمبرؑ نے ان کے لیے ایک نیا دین لایا ہے اور ان کے لیے ایک نیا نبی بھی بھیجا ہے۔

یہ ذکر اصلی مکتبہ کے ذخیرے میں درج ہے۔ اس کی نقل خاتمہ و قریب سے لکھی گئی ہے۔

[illegible]

نہیں جراتی، الا کہ صرف نامہ سید و صاحبان اسرا وادی حجاز مطبوعہ

حرفوں میں نہ درود اللہ علیہ وسلم نہ دعا نہ کوئی اور دعا نہ ہے

وہی کہتے ہیں کہ ان کے لئے ایک اور جہنم ہے جس کا نام ہے جہنم المصطفیٰ۔

ش-۲

مثال میر صدر الدین محمد شہرستانی

مورخ ۲۴-۱۰۲۷

 طغرای میرزا رفیع الدین محمد
 صدر خلیفه

ش-۳
 طغرای میرزا رفیع الدین محمد
 صدر خلیفه

 طغرای میرزا رفیع الدین محمد
 صدر خلیفه

ش-۲
 طغرای میرزا رفیع الدین محمد
 صدر خلیفه

ص ۲۷
 بسم الله الرحمن الرحيم
 بسم الله الرحمن الرحيم
 بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
 بسم الله الرحمن الرحيم
 بسم الله الرحمن الرحيم

ش-۸

طغرای میرزا محمد مهدی

اعتماد الدوله

ص ۲۸
 بسم الله الرحمن الرحيم
 بسم الله الرحمن الرحيم
 بسم الله الرحمن الرحيم

ش-۹

طغرای میرزا ابوطالب

صدر خاصه

چون انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

از این راه می آید که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

شده و انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

ضد انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

مصرف و انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

و انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

که انصاف و سنجش و وفات ملک فرستاده شد

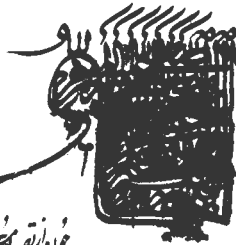
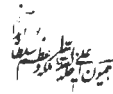
[illegible]

ش-۱۲

مثال میرزا محمد باقر خلیفہ سلطانی

صدر خاصہ شاہ سلطان حسین

مورخ رمضان ۱۱۰۹

[illegible]

[illegible]

۲۰۰
حضرت مولانا محمد شفیع

البرادى

11/11/11

A stylized illustration of a hand holding a scroll with Arabic calligraphy. The hand is depicted in a simple, bold line style, emerging from the left side of the frame. It holds a rectangular scroll that is filled with dense, flowing Arabic script. The scroll is slightly curved, and the calligraphy is written in a traditional, elegant style. The background is plain white, and the overall aesthetic is that of a traditional Islamic manuscript or a decorative emblem.

چند روز پیش از این که در کربلا
در آن شب که در کربلا

و انوار ملک بلبل را که از خرمین کسب خوشم واتی در دلم زور دوست به گشتن تو می کردی به نیت امانت دادی

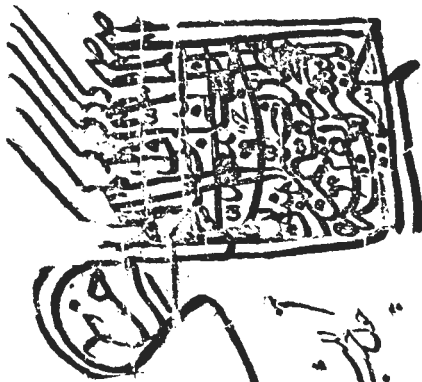
[illegible][illegible]

تو من ندیدم در عالم آفرین و در جرم تو من ندیدم هیچ کس
 که من ندیدم در عالم آفرین و در جرم تو من ندیدم هیچ کس

[illegible]

و قد تم في شهر ربيع الثاني سنة ١٢٨٥ هـ

اعلیٰ حضرت مولانا محمد رفیع الدین صاحب دہلی

الحبيب الوالد المرحوم، ونبوت نوريه

[illegible][illegible]

18-3

طفرای میرزا محمد مقیم خلیفه سلطانی

کتابخانه تخصصی
پایه استاد اولیاد
۱۳۷۲